

УДК 371.13

DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2021.78.249784>

ІВАН КРАВЧЕНКО

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6114-4591>

(Полтава)

Work place: Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

E-mail: ivanvitalievichkravchenko@gmail.com

МАРИНА ТИХОНЕНКО

(Полтава)

Work place: Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

E-mail: marinatihonenko27@gmail.com

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ ЗГУРТОВАНОГО УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито систему основних методів і прийомів формування учнівського колективу в закладах професійної освіти. Колектив розглядається як кінцева мета виховання, як комфортне середовище, у якому кожна особистість має можливість розвивати свої здібності, реалізовувати дидактичні завдання, зберігати свою індивідуальність. Під колективом розуміємо не випадкове зібрання людей, а таке, що об'єднане спільною суспільною значущою метою, груповою діяльністю по досягненню цієї мети, де наявні органи самоуправління і координації та існують відносини відповідальної залежності.

Важливе місце у нашому дослідженні відводилося побудові системи взаємовідносин між класним керівником, активом та членами навчальної групи як по горизонталі так і по вертикалі. В організованому колективі повинні бути взаємини відповідальної залежності, спільної відповідальності за колективну справу. На шляху формування згуртованого учнівського колективу важливим було застосування індивідуального підходу до особистості, врахування індивідуальних психологічних якостей кожного учня, творче використання педагогічних ідей видатних науковців, практиків з метою впровадження результатів у сучасних закладах професійної освіти.

Ключові слова: учень; група; колектив; класний керівник; особистість; навчально-виховний процес.

Постановка проблеми в загальному викладі. Психологічний стан учнів та результативність навчання залежить від того, наскільки дружній колектив. А від ступеня згуртованості учнів у групі залежить і ступінь засвоєння навчального матеріалу, ефективність роботи вчителя з групою і формування особистості учнів. У справі створення дружнього колективу провідна роль, звичайно, належить класному керівникові.

Головним завданням виховної роботи є допомога учням повірити у власні сили, подивитись на себе з іншого боку, сформувати активну та позитивну життєву позицію, яка надасть впевненості у доброзичливому ставленні до інших людей, зокрема молоді; зацікавити їх в успішному оволодінні тим або іншим видом діяльності; відчувати власну значущість, що характеризує позитивне ставлення учня до самого себе і об'єктивність його самооцінки, яка є основою подальшого розвитку індивідуальності учня.

Дуже важливо навчити учнів працювати в колективі, приносити користь, поважати думку та працю своїх одногрупників, наставників та педагогів, дослухатись до порад, розрізняти добро і зло, допомагати учням, які відстають. А правильно підібрані методи і засоби формування учнівського колективу сприяють всебічному розвитку особистості та підвищують ефективність, засвоєння навчального матеріалу.

Тому, педагоги у своїй діяльності намагаються досягти мети, а саме:

- формування учнівського колективу, здатного до дидактичної суб'єкт - суб'єктної взаємодії та взаємодопомоги при вивченні навчальних предметів;

- формування здорового морально – психологічного клімату, комфортного середовища, взаємоповаги та взаємодопомоги;
- створення умов для інтелектуального, морального, емоційного, творчого самовираження учнів;
- формування позитивної життєвої позиції для кожного учня та колективу в цілому;
- сприяння розвитку творчого потенціалу та професійного зростання.

Аналіз основних досліджень і публікацій. В умовах сучасної вищої школи навчання, виховання, розвиток і формування особистості здійснюється у учнівській групі (колективі). Ось чому в нашій педагогіці багато уваги приділялося і приділяється розробці теорії і методики формування колективу. Особливо великий унесок у вирішення цієї проблеми зробили такі відомі педагоги: В. О. Білоусова, М. Й. Варій, А. С. Макаренко, Л. Д. Столяренко, В.О. Сухомлинський, С. Т. Шацький та ін.

Потрібно сказати, що багато педагогів інших держав підтверджують, що розроблені теорії колективного виховання є значним досягненням світової педагогічної думки і це дало поштовх для подальшого. В останні роки нами зафіксовано зростання інтересу зарубіжних учених до окресленої проблеми (У. Беніс, Г. Варен, А. Герберт, Ф. Тетлок, І. Штайнер та ін.). Спектр їхніх досліджень різноманітний і базується як на індивідуальному, так і на груповому підходах.

Педагогічну спадщину А.С.Макаренка як основоположника дитячого колективу, було розглянуто в роботах видатних педагогів та психологів В.О.Сухомлинського, Л.І.Новікової, А.В.Мудріка, Л.І.Уманського, А.В.Петровської, та ін.

Л.І.Новікова розробляла проблему формування і управління саме дитячого колективу як інструменту всестороннього розвитку дитини. Учнівський колектив правильно функціонує за умови цілеспрямованого керівництва педагога, який планує його структуру, організовує змістовне життя, що впливає на відносини в навчальній групі.

Психолог А.В.Петровський, характеризуючи особливості розвитку колективу, виділив декілька фаз, що послідовно змінюються:

- адаптація особистості в колективі, передбачає активне засвоєння особистістю діючих в даній спільноті норм і оволодіння відповідними формами і засобами діяльності;
- індивідуалізація, породжується суперечністю між досягнутою особистістю адаптацією в колективі і незадоволеною потребою в максимальній персоналізації;
- інтеграція особистості в колективі, колектив приймає особистість, оцінює її індивідуальні особливості, а особистість в свою чергу встановлює відносини співпраці з членами колективу (Петровський, 1982, с. 255).

Мета статті – висвітлити основні методи та прийоми формування згуртованого учнівського колективу в закладах професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна теорія формування колективу створювалася зусиллями багатьох педагогів і психологів. Найбільший внесок у розробку проблеми колективу зробив видатний педагог А. С. Макаренко. Він переосмислив класичну освіту, брав активну участь в пошуку нових рішень, розробивши і визначивши ряд нових проблем виховання. А. С. Макаренко як педагог - практик займався питаннями методології, теорії та організації виховання. Вчення А.С. Макаренка містять технологію поетапного формування колективу. Він сформулював закон життя колективу: рух – форма його життя, зупинка – форма його смерті. Виділив принципи розвитку колективу: гласність, залежність, відповідальність, паралельна дія.

Ним сформульовані наступні ознаки результативного колективу:

- постійна бадьорість готовність до організованих дій;
- дружнє єднання членів колективу;
- тверда ідея захищеності кожної особистості: «У колективі повинен бути міцним закон - ніхто не тільки не має права, але не має і можливості безкарно знущатися, куражитися або чинити насильство над слабшим членом колективу»;
- активність, яка виражається в тому, що член колективу протягом дня розумно зайнятий корисною справою, діяльністю;
- уміння учня бути стриманим в поведінці, слові. (Кудояр, 2005, с. 340).

В.О.Сухомлинський розглядав колектив як засіб етичного і духовного розвитку людини. Він зазначав: «Колектив – дитячий, підлітковий, юнацький – дуже складна єдність. Це річка, яка живиться тисячами струмків» (Сухомлинський, 1976а, с. 562). Протягом періоду після того, як діти

переступили шкільний поріг, у класі ще нема і бути не може того, що ми вкладаємо в поняття колектив. Він створюється поступово. Передусім, створення колективу залежить від особи викладача, особливо класного керівника. Практика доводить, що у закладі професійної освіти позитивно сприймаються викладачі, яким властиві емоційна стабільність, особистісна зрілість, соціальна відповідальність, високий професіоналізм, здатність виявляти зацікавленість у спілкуванні, демонструють адекватність сприйняття. Розпочинаючи співпрацю із навчальною групою, перш ніж діяти, необхідно зрозуміти позицію учня, доцільно йому довіряти, вважати учня особистістю з власною гідністю, виявляти дружнє ставлення, але аж ніяк не ворожнечу. За основу ефективних взаємостосунків необхідно взяти елементи співпраці й співтворчості. Як зазначає А.М. Бойко, «при переході до співпраці і співтворчості за основу беремо загальнолюдські та національні ідеали, усвідомлення дисципліни і порядку як засобу організації високого рівня взаємодії, єдності, вільного саморозвитку особистості і цілеспрямованого педагогічного керівництва» (Бойко, 1996, с. 73). Для успішного переходу до високого і найвищого рівня відносин необхідне, крім високого професіоналізму вчителя, виховання в учнів готовності до співробітництва з учителем, відповідальності за результати навчання та виховання. У основу співробітництва покладено, по-перше, підхід до особистості як соціально відповідальної, активної, самостійної, здатної до самовизначення та самовиховання і саморегуляції вчинків і дій, з установкою на розумний моральний вибір, особистості гнучкої й динамічної в своєму становленні, з розвиненим почуттям і людської гідності, цілеспрямовано формуючи себе. По-друге, у взаємодії на рівні співробітництва, вчитель зорієнтований на особистість певного школяра, його індивідуальні та психологічні особливості, інтереси і захоплення, можливості та здібності. По-третє, співробітництво вимагає творчості вчителя і плюралізму в розв'язанні завдань навчання та виховання, створення єдиного педагогічного колективу та мікроклімату взаємодовіри, забезпечення відкритості педагогічного процесу» (Бойко, 1996, с. 77).

Для вирішення проблем згуртованості групи, класний керівник повинен постійно підвищувати свою педагогічну майстерність: вивчати досвід (за допомогою Internet – форумів), літературу; використовувати сучасні інформаційні технології, спілкуватись з колегами, учнями; а проведена робота щодо формування згуртованості колективу дуже важлива для подальшого результату, а саме виховання людини, яка буде конкурентноспроможною на ринку праці, зможе використати свій потенціал.

Виходячи з вищевикладеного, ми зазначаємо, колектив відіграє головну роль у формуванні особистості дорослої людини. У ньому виховуються потреби, розкриваються задатки, формуються здібності, відбувається всебічний розвиток особистості і підготовка учнів до суспільного життя в закладі освіти.

Виховний вплив колективу на особистість реалізується через різноманітні напрямки роботи. Насамперед, здійснюється в процесі колективної діяльності дітей. Успіхи та невдачі кожної особистості, їх причини можна відстежити у спільній діяльності. Досягнення окремих учнів стають прикладом для наслідування іншими.

Доцільно організувати тимчасові об'єднання учнів з переведенням до них вихованців, у яких не склалися стосунки в первинному колективі, змінювати характер та види діяльності колективу з метою залучення їх до нових стосунків.

У процесі різних видів діяльності в учнівському колективі встановлюються міжособистісні зв'язки і взаємини.

Великий педагог В.О. Сухомлинський писав: «Колектив – це дуже чутливий інструмент, який творить музику виховання, необхідну для впливу на душу кожного вихованця, – творить тільки тоді, коли цей інструмент налаштований. А налаштовується він лише особистістю педагога, вихователя, точніше: налаштовується він тим, як дивляться вихованці на педагога як на людину, що вони в ньому бачать і відкривають... Якщо ми говоримо про те, що колектив – велика виховна сила, то, образно кажучи, ми маємо на увазі квітучу й зелену крону дерева, яку живить глибоке й непомітне з першого погляду коріння, і цим корінням є духовне багатство вихователя» (Сухомлинський, 1976b, с. 478). Незалежно від того, наскільки важкою є робота створення колективу, вона безумовно необхідна для учнів, тому що основна структурна ланка у закладах професійної освіти – це група. Саме в ній зароджується інтерес до навчання, формуються соціальні відношення між учнями. Організатором діяльності учнів у навчальній групі, координатором впливу був і залишається класний керівник. У процесі

навчальних занять, суспільно корисної продуктивної праці, громадської діяльності під керівництвом учителя закладаються і дедалі розвиваються основи внутрішньої єдності, закладається первинний колектив. Колектив – це творіння педагога. У ньому відбиваються виховні ідеали та світогляд педагога. Досвід роботи у закладі професійної освіти дає змогу усвідомити організаторську, стимулювальну, виховну та координаційну функції класного керівника на прикладах навчання учнів розв'язанню конфліктів, допомогти одне одному, усвідомлювати себе однією сім'єю.

Силу колективу складає його згуртованість. Вона буває дуже високою, коли люди тісно пов'язані один з одним і разом відповідають за досягнення мети, що стоїть перед ними і колективом в цілому, а тому роблять все для успіху. Буває і дуже низькою, коли колектив не чітко організований, тобто відсутня загальна мета і кожен діє сам по собі, прагнучи продемонструвати індивідуальні результати навіть в шкоду іншим.

Характерними ознаками розвитку групи на шляху формування колективу виступають: спрямованість (зміст групових цілей, мотивів і цінностей); організованість; підготовленість до виконання спільної діяльності; інтелектуальна, емоційна і волева комунікативність; стресостійкість.

Цілісними характеристиками групи виступають: згуртованість; мікроклімат; референтність; лідерство; толерантність; активність.

Справжній згуртований колектив не виникає відразу, а формується поступово, проходячи ряд етапів. “Колектив, – підкреслює А. Макаренко, – захищає кожну особистість і забезпечує для неї найсприятливіші умови розвитку” (Макаренко, 1956, с. 403). А. Макаренко говорить, що захищаючи кожного вихованця свого колективу, що цим у нього виховується воля, загартованість, гордість, що він живе і вчиться у такому закладі освіти, в такому колективі.

Щоб стати колективом, група повинна пройти нелегкий шлях якісних перетворень. На цьому шляху А.С.Макаренко виділяє декілька стадій (етапів).

На першому організаційному етапі група учнів не є колективом в повному розумінні слова, оскільки вона створена з учнів, що мають різний життєвий досвід, погляди, різне ставлення до колективного життя. На цьому етапі до учнів з перших днів навчання у закладах професійної освіти вступають у комунікативну взаємодію між собою (Ракова, 2009, с. 211).

Це відбувається навколо навчального предмету, а організатором життя і діяльності навчальної групи на цьому етапі є майстер і класний керівник, він висуває вимоги до поведінки і режиму діяльності учнів. Для майстра важливо чітко виділити найбільш значущі і принципові вимоги до роботи і дисциплінованості учнів, не допускаючи великої кількості другорядних вказівок, заборон. На цьому організаційному етапі майстер повинен уважно вивчити кожного члена групи, його характер, особливості, виявляючи за допомогою спостереження, вивчення особових справ, анкетування та тестування, поступово виділяти тих, хто суттєвіше сприймає інтереси колективу, є неформальним лідером.

Перший етап характеризується адаптацією, тобто маємо на увазі активне пристосування до навчального процесу і входження у новий колектив, засвоєнням вимог, традицій та норм закладу освіти.

Другий етап розвитку учнівської групи настає, коли виявлений дійовий, а не формальний актив групи, тобто визначені організатори колективної діяльності, що мають авторитет у більшості членів колективу. На цьому етапі дуже важливо обрати актив групи – самоврядування, правильно скоригувати напрями та завдання діяльності (Ракова, 2009, с. 212). Виявлення активу і лідерів відбувається через стадії конфронтації, розподілу групових ролей, з поступовим переходом на стадію експериментування. Майстер на другому етапі розвитку колективу повинен об'єктивно вивчати, аналізувати взаємостосунки, своєчасно вживати заходи, дії для корекції стану членів групи з високим і низьким соціометричним статусом. Виховання активу групи — найважливіше завдання керівника, спрямоване на розвиток організаторських здібностей активу і усунення негативних явищ.

На третьому етапі відбувається залучення членів колективу в різноманітні види спільної діяльності (підготовки та проведенню заходів, виконання виробничих завдань, навчання, спорт, відпочинок, екскурсії тощо), взаємодопомога учнів, постановка перед колективом цікавих і ускладнюючих цілей, встановлення дружніх і вимогливих відносин, відповідальної залежності між учнями — все це сприяє зміцненню і розвитку колективу.

На четвертому етапі колектив ще не є в повному розумінні згуртованою групою односторонців,

спостерігається значна неоднорідність поглядів. Вільний обмін думками, дискусії, увага майстра до настрою і думок членів колективу, демократичний колегіальний спосіб прийняття рішень і управління створюють основу для встановлення згуртованості.

На п'ятому етапі розвитку колектив досягає високого рівня єдності, свідомості, організованості, відповідальності, що дозволяє йому самостійно вирішувати різноманітні задачі, перейти на рівень самоврядування (Ракова, 2009, с. 214). В умовах сьогодення практична діяльність на формування учнівського колективу у закладі професійної освіти переконливо доводить твердження про те, що група на шляху до колективу проходить нелегкий шлях і ми відзначаємо, що далеко не кожен колектив досягає цієї стадії розвитку.

Для згуртованості учнівського колективу дуже важливо спільна участь учнів в підготовці, проведенні, групових заходів. Колективні емоційні вболівання за громадську діяльність учнів, сприяють формуванню колективу, зближують між собою. Для високорозвиненого колективу характерна наявність згуртованості, єдності, близькості поглядів, оцінок і позицій членів групи по відношенню до інших учнів. Результатом є позитивний психологічний клімат, доброзичливий фон взаємостосунків, співпереживання, співчуття один до одного, висока результативність в навчанні, взаємодопомога, вміння вирішувати самостійно і толерантно проблемні питання групи.

Ефективним засобом формування учнівського колективу є позакласна робота. Важлива роль у вихованні учнів, розширенні й поглибленні їхніх знань, розвиткові творчих здібностей належить спеціально організованій виховній роботі у позанавчальний час. Її зміст визначається загальним змістом виховання учнівської молоді, який передбачає розумове, моральне, трудове, естетичне і фізичне виховання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Досвід роботи по формуванню згуртованого учнівського колективу у закладі професійної освіти підтверджує важливість теоретичного знання основних методів і прийомів, а також уміння їх реалізовувати на практиці. Важливо не тільки надати учням теоретичні знання та прищепити професійні навички, а також необхідно вчити їх мислити, пробуджувати в них здібності, розвивати свідоме, творче ставлення до роботи, яке в майбутньому стане основою їх діяльності на виробництві. Тому, головним завданням педагогічних працівників є формування згуртованості колективу навчальної групи. Добре згуртований учнівський колектив, правильно поставлене колективне виховання передбачає розумне поєднання самостійного розвитку особистості з урахуванням потреб колективу.

Виховний вплив колективу на особистість учня буде ефективним за умови розумного поєднання педагогічного керівництва зі створенням умов для прояву учнями самостійності, ініціативи, розкриття творчого потенціалу. Предметом подальших наукових пошуків можуть бути сучасні шляхи вдосконалення учнівського колективу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. Київ, 1996. С. 77–78.
 Кудояр А. М. Психологічні погляди А. С. Макаренка. Особистість. Діяльність. Соціальні об'єднання. Колектив. Суми, 2005. 340 с.
 Макаренко А. С. Из истории коммуны имени Ф. Э. Дзержинского. : в 7-ми т. Москва, 1956. Т. II. С. 395–416.
 Петровский А.В. Личность, деятельность, коллектив. Москва, 1982. 255 с.
 Ракова Н. А.. Педагогіка сучасної школи. Вітебськ, 2009. 215 с.
 Сухомлинський В. О. Колектив як знаряддя виховання. Як створюється колектив, на чому він тримається : в 5-ти т. Київ : Рад. шк., 1976а. Т. 2. С. 562–566.
 Сухомлинський В. О. Принципи виховання шкільного колективу : в 5-ти т. Київ : Рад. шк., 1976б. Т. 1. С. 406–411.

REFERENCES

- Boiko, A. M. (1996). *Onovlenna paradyhma vykhovannia: shliakhy realizatsii [Updated paradigm of education: ways of realization]*. Kyiv [in Ukrainian].
 Kudoiar, A. M. (2005). *Psykhologichni pohliady A. S. Makarenka. Osobystist. Diialnist. Sotsialni ob'iednannia. Kolektyv [Psychological views of A. S. Makarenko. Personality. Activity. Social associations. Collective]*. Sumy [in Ukrainian].
 Makarenko, A. S. (1956). *Iz istorii kommuni imeni F. Je. Dzerzhinskogo [From the history of the commune named after FE Dzerzhinsky] (Vol. II)*. Moskva [in Russian].
 Petrovskij, A. V. (1982). *Lichnost', dejatel'nost', kolektiv [Personality, activity, team]*. Moskva [in Russian].
 Rakova, N. A. (2009). *Pedahohika suchasnoi shkoly [Pedagogy of modern school]*. Vitebsk [in Ukrainian].

Sukhomlynskyi, V. O. (1976a). *Kolektyv yak znariaddia vykhovannia. Yak stvoriuietsia kolektyv, na chomu vin trymaietsia* [The team as a tool of education. How a team is created, what it is based on] (Vol. 2). Kyiv: Rad. shk. [in Ukrainian].

Sukhomlynskyi, V. O. (1976b). *Pryntsypy vykhovannia shkilnoho kolektyvu* [Principles of education of school staff] (Vol. 1). Kyiv: Rad. shk. [in Ukrainian].

IVAN KRAVCHENKO

MARINA TIKHONENKO

METHODS AND TECHNIQUES OF FORMING A COHERENT STUDENT TEAM IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS

The article reveals the system of basic methods and techniques of forming a student body in vocational education institutions. The team is seen as the ultimate goal of education, as a comfortable environment in which each individual has the opportunity to develop their abilities, implement didactic tasks, to preserve their individuality. By team we mean not a random gathering of people, but one that is united by a common socially significant goal, group activities to achieve this goal, where there are bodies of self-government and coordination and there are relations of responsible dependence.

An important place in our study was given to building a system of relationships between the class teacher, assets and members of the study group both horizontally and vertically. In an organized team there should be a relationship of responsible dependence, joint responsibility for the collective cause. On the way to forming a cohesive student body it was important to apply an individual approach to personality, taking into account the individual psychological qualities of each student, creative use of pedagogical ideas of prominent scientists, practitioners to implement results in modern vocational education institutions.

Key words: *student; group; collective; class teacher; personality; educational process.*